

Μακεδονικά

Τόμ. 39, Αρ. 1 (2010)

39

Ο Φ. Πέτσας και το αρχαιολογικό έργο στη Μακεδονία

Μαρία Λιλιμπάκη-Ακαμάτη

doi: [10.12681/makedonika.693](https://doi.org/10.12681/makedonika.693)

Copyright © 2015, Μαρία Λιλιμπάκη-Ακαμάτη

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Λιλιμπάκη-Ακαμάτη Μ. (2010). Ο Φ. Πέτσας και το αρχαιολογικό έργο στη Μακεδονία. *Μακεδονικά*, 39(1), 125–138. <https://doi.org/10.12681/makedonika.693>

Ο ΦΩΤΙΟΣ ΠΕΤΣΑΣ ΚΑΙ ΤΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΕΡΓΟ ΣΤΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

Τον Σεπτέμβριο του 2006 οργανώθηκε από τον πολιτιστικό σύλλογο Αριστοτέλης στη Νάουσα ένα συμπόσιο στη μνήμη του Φώτιου Πέτσα, στο οποίο παρουσιάστηκε εκτενώς το έργο του, κυρίως στην περιοχή της Ημαθίας. Σ' αυτή τη διημερίδα καταβάλλεται προσπάθεια να παρουσιασθεί σύντομα η συνολική προσφορά του στην αρχαιολογική έρευνα της Μακεδονίας, αλλά και η συνέχιση του αρχαιολογικού έργου στις περιοχές στις οποίες ο Φώτιος Πέτσας δραστηριοποιήθηκε.

Οι δεκαετίες του '50 και '60 υπήρξαν για τη Μακεδονία η περίοδος οργάνωσης της αρχαιολογικής υπηρεσίας, ταυτόχρονα όμως και η εποχή δημιουργίας των απαραίτητων υποδομών για την προστασία και την ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Στα χρόνια αυτά καθιερώνονται οι ανασκαφές σωστικού χαρακτήρα, που διενεργούνται μέσα στο πλαίσιο των δημόσιων και ιδιωτικών έργων, κυρίως οικοδομικών, και αρχίζει η συστηματική καταγραφή των ακίνητων και κινητών αρχαίων, που στεγάζονταν στις περισσότερες περιοχές σε δημοτικά καταστήματα και σχολεία με τη φροντίδα φιλόρχαιων κυρίως εκπαιδευτικών. Καταρτίζονται οι πρώτοι αρχαιολογικοί χάρτες μεγάλων πόλεων, όπως της Θεσσαλονίκης, Κοζάνης, Έδεσσας και κατασκευάζονται μουσεία στις πρωτεύουσες των νομών. Αν ανατρέξει κανείς στα Χρονικά του *Αρχαιολογικού Δελτίου* και των *Μακεδονικών* της εποχής εκείνης μπορεί να σχηματίσει μια ακριβέστατη εικόνα των αρχαιολογικών πραγμάτων στη Μακεδονία, τόσο από επιστημονική όσο και από διοικητική άποψη, από τις εκτενείς και εμπειριστατωμένες εκθέσεις του Εφόρου Αρχαιοτήτων Φώτιου Πέτσα. Ορισμένες από αυτές, εμπλουτισμένες με πλήθος από εικόνες, τοπογραφικά, αρχιτεκτονικά σχέδια, βιβλιογραφία και χρήσιμα ευρετήρια αποτελούν σημαντική προσφορά σε μια πολύπλευρη γνώση της ζωής των αρχαίων Μακεδόνων.

Οι περιοχές αρμοδιότητας των σημερινών Εφορειών Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων της Κεντρικής και Δυτικής Μακεδονίας ήταν αυτές στις οποίες, για πρώτη φορά μεταπολεμικά στη Μακεδονία, μέσα στη δεκαετία του '50, άρχισε ο συστηματικός έλεγχος και η καταγραφή γνωστών αρχαιοτήτων, ακίνητων και κινητών των τοπικών συλλογών. Αυτό ήταν το πρωταρχικό, όπως φαίνεται, μέλημα του Φώτιου Πέτσα, Εφόρου σε μια ε-

κτεταμένη περιφέρεια, από τη Βέροια ως τα Γρεβενά. Έτσι, την εποχή αυτή ελέγχονται και καταγράφονται τα αντικείμενα πολλών συλλογών σ' όλη τη Δυτική Μακεδονία, στη Σιάτιστα, στο Τσοτύλι, στο Αξιόκαστρο, στις Λικνάδες, στην Αιανή του νομού Κοζάνης. Παράλληλα διενεργούνται ανακαφές στην Κοζάνη και στη Νεάπολη, στο Άργος Ορεστικό του νομού Καστοριάς, στο Σπήλαιο Γρεβενών, στο νεκροταφείο των τύμβων στη Βεργίνα και σε οικόπεδα της Βέροιας, στο σπήλαιο του Ροδοχωριού της Ημαθίας, στη νησίδα του Αγίου Αχιλλείου, στη λίμνη Πρέσπα, ενώ η Αγγλική Αρχαιολογική Σχολή ανασκάπτει, μετά από πρόσκληση του Πέτσα, τον σημαντικό οικισμό της αρχαιότερης νεολιθικής εποχής στη Νέα Νικομήδεια. Πλήθος αντικειμένων από παραδόσεις, κυρίως όμως από τις πολυπληθείς περιοδείες του Εφόρου σε όλη τη Δυτική Μακεδονία, εμπλουτίζουν τις τοπικές συλλογές και στη συνέχεια τα μουσεία.

Ολοκληρώνεται επί θητείας του η κατασκευή του αρχαιολογικού μουσείου Βέροιας, όπου εγκαθίσταται η αρχαιολογική υπηρεσία, οργανώνονται η βιβλιοθήκη, τα αρχεία της Εφορείας και εκτελούνται λίγο αργότερα από την Κ. Ρωμοπούλου οι εργασίες έκθεσης των αρχαιοτήτων στο μουσείο και των γλυπτών στην αυλή του. Μετά από 40 και πλέον χρόνια ήμασταν υποχρεωμένοι, λόγω της στενότητας του χώρου έκθεσης και των αποθηκών του μουσείου, με την υπερβολική αύξηση των ευρημάτων, κυρίως από τις ανακαφές που εκτελούνται στο πλαίσιο των μεγάλων δημοσίων έργων, να αυξήσουμε τον εκθεσιακό χώρο με την προσθήκη ημιορόφου και τη χρήση μιας παλιάς αποθήκης. Παράλληλα ανανεώθηκαν όλες οι κτιριακές και λειτουργικές υποδομές και φυσικά οργανώθηκε νέα έκθεση, με τη συνεργασία και επίβλεψη του αρχιτέκτονα Κ. Τροχίδη. Έτσι, το κτίριο της εποχής Πέτσα μπορεί πλέον να λειτουργήσει ως ένα μουσείο με σύγχρονη μουσειακή αντίληψη και νέες υποδομές (Εικ. 1, 2). Στη φάση της καταγραφής του αρχαιολογικού υλικού για τη νέα έκθεση μας δόθηκε η ευκαιρία να εκτιμήσουμε ακόμα μια φορά το έργο του Φώτιου Πέτσα, αλλά και των διαδόχων του στον χώρο αυτό, της Αγγ. Ανδρειωμένου, της Κ. Ρωμοπούλου, του Γ. Τουράτσογλου, αλλά και των νεότερων συναδέλφων, που έχουν εργασθεί στη Βέροια.

Η περιοχή των Λευκαδίων συγκέντρωσε το ιδιαίτερο ενδιαφέρον του Φώτιου Πέτσα. Εδώ ανασκάπτει το 1954 τον μακεδονικό τάφο της Κρίσεως, μοναδικό ταφικό μνημείο για τη διακόσμηση της πρόσοψής του, με τον συνδυασμό στοιχείων δυο αρχιτεκτονικών ρυθμών και τις παραστάσεις των Κριτών του Κάτω Κόσμου. Φροντίζει για την προστασία και την επισκεψιμότητα του μνημείου με την κατασκευή στεγάστρου και τη διαμόρφωση πρόσβασης, ενώ η δημοσίευση του τάφου το 1966¹, που υπήρξε και το θέμα

1. Φ. Πέτσα, *Ο τάφος των Λευκαδίων*, Αθήνα 1966.

της διδακτορικής του διατριβής, αποτελεί ως σήμερα μια από τις πλέον πλήρεις και εμπειριστατωμένες επιστημονικές μελέτες, καθώς αποκαλύπτονται σ' αυτήν, παράλληλα με την ειδική βαθιά επιστημονική γνώση, το εύρος της κλασικής παιδείας του ερευνητή, αλλά και το πολύπλευρο ενδιαφέρον του σε θέματα αρχιτεκτονικής, πλαστικής, ζωγραφικής, και τοπογραφίας.

Η ΙΖ' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων θεωρώντας τον τάφο της Κρίσεως ως ένα από τα σπουδαιότερα ταφικά μνημεία του ελλαδικού χώρου και όχι μόνο ανέλαβε το δύσκολο έργο της συντήρησής και αναστήλωσης της πρόσοψής του. Ο ανασκαφέας, επειδή είχε βρει την καμάρα του προθαλάμου πεσμένη, δεν προχώρησε στην αφαίρεση όλης της επίχωσης του προθαλάμου και για να εξασφαλίσει τη στήριξη της πρόσοψης τοποθέτησε μπροστά της ένα ξύλινο ικρίωμα, που παρέμεινε στη θέση του για 40 περίπου χρόνια σηματοδοτώντας την επικινδυνότητα της κατάστασης του μνημείου, με τα βαθιά ρήγματα στους λίθους της πρόσοψης, τις απολεπίσεις των κονιαμάτων και την έντονη οπισθοχώρησή της, που έφθανε περίπου το μισό μέτρο στο ανώφλι της εισόδου. Η κατάσταση του μνημείου χειρότερη και από την άνοδο της στάθμης του υδροφόρου ορίζοντα, που δημιουργούσε επικίνδυνες για το μνημείο συνθήκες υγρασίας. Οι προσπάθειες της Εφορείας από τη δεκαετία του '80 να βρεθούν λύσεις σωτηρίας του τάφου ευοδώθηκαν τελικά το 1998, με την αναστήλωση της πρόσοψής του. Με την εποπτεία του μηχανικού Κ. Ζάμπα, αφαιρέθηκαν από την πρόσοψη του τάφου 93 λιθόπλινθοι βάρους 60 περίπου τόνων με τη βοήθεια μιας γερανογέφυρας, ταξινομήθηκαν σε ράφια περιμετρικά του μνημείου και αφού συντηρήθηκαν, επανατοποθετήθηκαν με τον ίδιο τρόπο στη θέση τους αποκαθιστώντας με τον καλύτερο δυνατό τρόπο την πρόσοψη του τάφου² (Εικ. 3). Πριν από την έναρξη των αναστηλωτικών εργασιών, κατά την αφαίρεση της υπόλοιπης επίχωσης του προθαλάμου, εκτός των αντικειμένων που σχετίζονταν με τις ταφές στον χώρο αυτό, βρέθηκε και μια λίθινη ενεπίγραφη πλάκα με ωνές, συμβόλαια αγοραπωλησίας, που συμπληρώνει το άλλο μισό της, που είχε βρει και δημοσιεύσει ο Φ. Πέτσας³. Την περίοδο 1996-98 για τον περιορισμό της υγρασίας του μνημείου είχαν πραγματοποιηθεί περιμετρικά γεωτρήσεις, σύμφωνα με μελέτη του Γεωλογικού Τμήματος του Πανεπιστημίου Αθηνών, τα αποτελέσματα των οποίων

2. Μ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, «Το αρχαιολογικό έργο της ΙΖ' ΕΠΚΑ το 1998», *ΑΕΜΘ* 12 (1998) 299 κ.ε.· Κ. Ζάμπα, «Η αποκατάσταση της πρόσοψης του τάφου των Λευκαδίων», *ΑΕΜΘ* 12(1998) 421 κ.ε.· Λ. Στεφανή, «Η ανασκαφή στον προθάλαμο του τάφου της Κρίσεως στα Λευκάδια», *ΑΕΜΘ* 12 (1998) 413 κ.ε.

3. Φ. Πέτσας, «Ωνάι εκ της Ημαθίας», *ΑΕ* (1961) 1 κ.ε. Το νέο εύρημα δημοσιεύθηκε σε μελέτη αφιερωμένη στη μνήμη του Φωτίου Πέτσα, Μ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη – Λ. Στεφανή, «Ωνάι εκ της Ημαθίας, Β», *ΑΕ* (2003) 155 κ.ε.

μετά τα πρώτα χρόνια δεν ήταν πολύ ικανοποιητικά. Έτσι, πολύ συχνά η στάθμη των υπόγειων υδάτων περιέκλειε επικίνδυνα τον τάφο και η χρησιμοποίηση ακόμα και επαγγελματικών αντλιών ήταν σχεδόν καθημερινή. Ο περιορισμός της υγρασίας με αποστραγγιστικό σύστημα περιμετρικά του τάφου, η βελτίωση του υπάρχοντος στεγάστρου με στεγανοποίηση και θερμομόνωση και η αναμόρφωση της πρόσβασης, ώστε να αποκατασταθεί η εικόνα του κατωφερικού δρόμου του τάφου, να μπορεί ο επισκέπτης να αντικρίξει την πρόσοψή του από το σωστό ύψος και να μην επηρεάζονται οι περιβαλλοντικές συνθήκες στο εσωτερικό του στεγάστρου με το άνοιγμα των θυρών του, ήταν οι βασικές αιτίες για την ένταξη του έργου της ανάδειξης του τάφου στο Γ΄ ΚΠΣ, που εκτελέστηκε με την επίβλεψη του αρχιτέκτονα Κ. Τροχίδη. Παράλληλα με τις παραπάνω εργασίες δημιουργήθηκε πρόσβαση σε ανεκλυστήρα για την εξυπηρέτηση ατόμων με ειδικές ανάγκες, κατασκευάστηκε νέο φυλάκιο και τοποθετήθηκαν ενημερωτικές πινακίδες. Έτσι, ο τάφος, αναστηλωμένος, συντηρημένος και αναδεδειγμένος, είναι και πάλι επισκέψιμος⁴ (Εικ. 4). Πρέπει να αναφερθεί, ακόμα, η αποκάλυψη κατά τη διάρκεια των εργασιών αναμόρφωσης της πρόσβασης του τάφου της Κρίσεως ενός ακόμα μακεδονικού τάφου με στοιχεία του ιωνικού ρυθμού στην πρόσοψη⁵. Ο τάφος εγκιβωτίστηκε σε κέλυφος από σκυρόδεμα και είναι ορατός και προσεγγίσιμος από μικρή είσοδο στο κατώτερο σημείο της πρόσβασης του τάφου της Κρίσεως, ενώ πάνω του αποκαταστάθηκε η λειτουργία του επαρχιακού δρόμου, που οδηγεί προς τη Χαρίεσσα (Εικ. 5).

Στη θέση Τσιφλίκι της Νάουσας ο Φώτιος Πέτσας ανασκάπτει παλαιοχριστιανικές βασιλικές, στην ίδια θέση που και η ΙΖ΄ Εφορεία το 2003⁶ ερευνά τα λείψανα μιας ακόμα από αυτές. Με τις ανασκαφές του στο Μπαλτανέτο της Νάουσας⁷ αποκαλύπτονται κτίρια ρωμαϊκών χρόνων με ψηφιδωτά δάπεδα, που συντηρούνται και ταυτόχρονα προστατεύονται. Ανάλογη φροντίδα επιδεικνύει και για τη συντήρηση και των άλλων μακεδονικών τάφων, στον Αλιάκμονα, στα Παλατίτσια, αλλά κυρίως στον τάφο που ανέσκαψε ο καθ. Κ. Ρωμαίος στη Βεργίνα με την κατασκευή συστήματος απορροής των όμβριων υδάτων και τοιχίων αντιστήριξης στις πλευρές του μνημείου. Επιμένω στην αναφορά των εργασιών προστασίας των μνη-

4. Μ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη – Κ. Τροχίδης, «Προστασία και ανάδειξη του μακεδονικού τάφου της Κρίσεως στο δήμο Ανθεμίων νομού Ημαθίας», *ΑΕΜΘ* 19 (2005) 465 κ.ε.

5. Μ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη – Κ. Τροχίδης, «Νέος μακεδονικός τάφος στα Λευκάδια Ημαθίας», *ΑΕΜΘ* 18 (2004) 465 κ.ε.

6. Ε. Ψαρρά, «Σωστική ανασκαφή στο Τσιφλίκι Νάουσας κατά το 2003», *ΑΕΜΘ* 17 (2003) 539 κ.ε.

7. Φ. Πέτσας, «Ανασκαφαί Ναούσης», *ΠΑΕ* (1963) 59 κ.ε.

μείων από τον Πέτσα, για να τονίσω τη σπουδαιότητά τους, την οποία σήμερα κατανοούμε πολύ καλά, εφόσον η συντήρηση και η ανάδειξη των μνημείων αποτελεί το κύριο αντικείμενο των αρχαιολογικών έργων του Γ΄ ΚΠΣ. Καθώς είναι πλέον γενικά παραδεκτό ότι η μελέτη συντήρησης-ανάδειξης ενός μνημείου και η υλοποίησή της είναι πολύ πιο δύσκολα έργα και πιο δαπανηρά από την ανασκαφή του, είναι πραγματικά αξιοθαύμαστο το έργο του Πέτσα στον τομέα αυτό, σε μια εποχή με περιορισμένες ακόμα τεχνικές δυνατότητες.

Η ταύτιση της Μίεζας με την περιοχή που εκτείνεται από τον σύγχρονο οικισμό του Κοπανού ως τα Λευκάδια και από τη Νάουσα ως τη Χαρίεσσα, εκτός των γραπτών πηγών και των πρόσφατων ανασκαφικών στοιχείων βασίζεται κυρίως στον Φώτιο Πέτσα, ο οποίος ταύτισε τα σπήλαια στη θέση Ισβόρια της Νάουσας με το Νυμφαίο και τη Σχολή του Αριστοτέλους. Σύμφωνα με την αναφορά του Πλουτάρχου στον *Βίο του Αλεξάνδρου*⁸, στη θέση αυτή, όπου στην εποχή του διασώζονταν λίθινα έδρανα και υπόσκιοι περίπατοι, ο Αριστοτέλης δίδαξε στον νεαρό Αλέξανδρο και σε άλλους γόνους αριστοκρατικών οικογενειών τη φιλοσοφία, τις τέχνες και τα μαθηματικά. Η ανασκαφή του Πέτσα στη Σχολή του Αριστοτέλους το 1965, 1966 και 1968⁹ και η πρώτη διαμόρφωση που επεχείρησε είχαν ως αποτέλεσμα να δημιουργηθεί στη θέση αυτή ένας σημαντικός αρχαιολογικός χώρος σε ένα θαυμάσιο φυσικό περιβάλλον (Εικ. 6). Στις εργασίες συντήρησης-ανάδειξης του χώρου από την ΙΖ΄ Εφορεία, το 1988 και 2001¹⁰, κρατήθηκαν τα βασικά στοιχεία της αρχικής διαμόρφωσης με νέες ξύλινες κατασκευές, απόλυτα εναρμονισμένες στο φυσικό περιβάλλον και συντηρήθηκαν τμήματα του βράχου με ειδικές αγκυρώσεις. Πρέπει να τονισθεί η συμπαράσταση στο έργο μας, στην περιοχή αυτή, του Δήμου Νάουσας, ο οποίος με χορηγία του Χρ. Λαναρά, δημιούργησε ένα κτίριο πολλαπλών χρήσεων σε γειτονικό αγροτεμάχιο, όπου εξυπηρετούνται συστηματικά οι ξεναγήσεις στη Σχολή του Αριστοτέλους και τα εκπαιδευτικά προγράμματα. Έτσι, η Σχολή του Αριστοτέλους θεωρούμε ότι πληροί πλέον όλες τις προϋποθέσεις ενός αναδεικνυμένου αρχαιολογικού χώρου.

Μια ακόμα επιβεβαίωση της ταύτισης από τον Φ. Πέτσα της θέσης της Μίεζας, προσφέρουν τα αποτελέσματα των ανασκαφών της ΙΖ΄ Εφορείας στην περιοχή αυτή, στο μεγάλο δημόσιο συγκρότημα, που ταυτίζεται με την

8. Πλούταρχος, *Βίοι Παράλληλοι*, Αλέξανδρος VII, 3 Πλίνιος, *NH IV*, 34, XXXI, 30.

9. Πέτσας, *ό.π.* (σημ. 7), 39 κ.ε.: ο ίδιος, *ΠΑΕ* 1966, 30 κ.ε.: ο ίδιος, *ΠΑΕ* 1968, 65 κ.ε.

10. Μ. Σιγανίδου – Κ. Τροχίδης, «Η Σχολή του Αριστοτέλη στη Μίεζα», *ΑΕΜΘ* 4 (1988), 121 κ.ε.: Μ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, «Η Σχολή του Αριστοτέλους στη Μίεζα», *Ο Αριστοτέλης σήμερα, Διεθνές Συνέδριο, Νάουσα 2001* (Νάουσα 2002), σ. 43 κ.ε.

Αγορά της αρχαίας πόλης¹¹, στα νεκροταφεία¹² και στο θέατρο¹³ (Εικ. 7). Όλα υποδεικνύουν μια ακμάζουσα πόλη, που είναι σήμερα σχεδόν από όλους τους ερευνητές αποδεκτή η ταύτισή της με τη Μίεζα. Οι εκτελούμενες αυτήν την εποχή εργασίες συντήρησης-αποκατάστασης στο θέατρο της Μίεζας, βασισμένες στη μελέτη του Γ. Καραδέδου, οι εργασίες ανάδειξης στον μακεδονικό τάφο του Λύσωνος και Καλλικλέους, οι μελέτες που έχουν εκπονηθεί για επιμέρους εργασίες συντήρησης στα παραπάνω μνημεία, αλλά και οι εργασίες προστασίας και ανάδειξης μικρότερης κλίμακας, που έχουν υλοποιηθεί στους μακεδονικούς τάφους Ανθεμίων, Κινχ, σε θαλαμωτό τάφο του Κοπανού, αλλά και σε άλλα μνημεία της ευρύτερης περιοχής της Μίεζας, ββαιώνουν την ιδιαίτερη φροντίδα της αρχαιολογικής υπηρεσίας για την περιοχή αυτή, στην οποία το αρχαιολογικό έργο άρχισε επί Πέτσα και συνεχίζεται ως σήμερα. Το ενδιαφέρον του Πέτσα για την περιοχή αυτή του νομού Ημαθίας δεν ήταν όμως μόνο αρχαιολογικό, όπως αποδεικνύει και μια ακόμα μελέτη του στα *Μακεδονικά* με ενδιαφέρουσες γλωσσολογικές παρατηρήσεις για το όνομα της Νάουσας¹⁴.

Το 1963, επί θητείας του Φώτιου Πέτσα, αρχίζει η κατασκευή του αρχαιολογικού μουσείου της Φλώρινας και οργανώνεται η έκθεση των αρχαιοτήτων του νομού Φλώρινας από την Κ. Ρωμοπούλου, η οποία διατηρείται με την ίδια μορφή ως το 1998. Τότε σημαντικές φθορές του κτιρίου μας υποχρεώνουν να προβούμε στη γενική επισκευή του και να οργανωθεί εκ νέου η έκθεση με θεματικές ενότητες, που αντιπροσωπεύουν την ιστορία του τόπου από τους προϊστορικούς ως και τους ρωμαϊκούς χρόνους εμπλουτισμένες με τα νέα ευρήματα, τα οποία προέκυψαν από τις ανασκαφές των δεκαετιών του '80 και '90 (Εικ. 8). Λίγο νωρίτερα είχαν οργανωθεί στον όροφο του κτιρίου δυο εκθέσεις, με βυζαντινές αρχαιότητες από την 11η

11. Για τις αρχαιότητες της περιοχής της Μίεζας, Κ. Ρωμοπούλου, *Λευκάδια-Αρχαία Μίεζα*, Αθήνα 1997. Ειδικότερα, Β. Αλλαμάνη – Α. Κουκουβού, «Μίεζα, Ανασκαφικές έρευνες», *ΑΕΜΘ* 12 (1998) 371 κ.ε., όπου και όλη η παλιότερη βιβλιογραφία· Β. Αλλαμάνη-Σουρή – Α. Κουκουβού – Ε. Ψαρρά, «Το κτιριακό συγκρότημα της Μίεζας: Ερμηνευτικές προσεγγίσεις και προοπτικές της έρευνας», *ΑΕΜΘ* 16 (2002) 571 κ.ε.

12. Πέτσας ό.π. (σημ. 1). Κ. Ρωμοπούλου – Ι. Τουράτσογλου, «Ο μακεδονικός τάφος της Νάουσας (τάφος του Kinch)», *ΑΕ* 1971, 146 κ.ε.: Κ. Rhomiopoulou, «A New Monumental Chamber Tomb of the Hellenistic Period near Lefkadia», *AAA* VI (1973) 87 κ.ε.: Κ. Rhomiopoulou – Β. Schmidt-Doukas – Η. Brecoulaki, *Das Palmettengrab in Lefkadia* [Mittelungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Athenische Abteilung, Beih. 21], Mainz am Rhein 2010· Β. Μισσηλίδου-Δεσποτίδου, «Από το νεκροταφείο της αρχαίας Μίεζας», *ΑΕΜΘ* 4 (1990) 128 κ.ε.: St. Miller, *The Tomb of Lyson and Kallikles, A Painted Macedonian Tomb*, Mainz am Rhein 1993· Κ. Ρωμοπούλου – Γ. Τουράτσογλου, *Μίεζα Νεκροταφείο υστεροαρχαϊκών-πρώμων ελληνιστικών χρόνων*, Αθήνα 2002.

13. Β. Αλλαμάνη – Β. Μισσηλίδου, «Το θέατρο της Μίεζας», *ΑΕΜΘ* 7 (1993) 89 κ.ε.

14. Φ. Πέτσας, «Νιάουσα. Γλυκονιάουσα», *Μακεδονικά* 7 (1966-67) 81 κ.ε.

Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων και με τα ανασκαφικά ευρήματα των ελληνιστικών πόλεων της Φλώρινας και των Πετρών από την ΙΖ' Εφορεία¹⁵.

Στις αρχές της δεκαετίας του '60 κινείται και η διαδικασία απαλλοτριώσεων στην περιοχή των τειχών της Βέροιας, στην είσοδο της πύλης από τη Θεσσαλονίκη, εκεί όπου στη δεκαετία του '80 τα τείχη αναδεικνύονται από τον Δήμο Βέροιας μέσα σε ένα καλαίσθητο πάρκο. Η αρχαιολογική Συλλογή Κοζάνης μεταφέρεται από το Δημοτικό κατάστημα στο νεόδμητο κτίριο της Δημοτικής Βιβλιοθήκης επί Πέτσα. Η συλλογή αυτή μόλις στις αρχές της δεκαετίας του '80 αποκτά δική της στέγη, με την παραχώρηση από τον Δήμο Κοζάνης στο Υπουργείο Πολιτισμού ενός νεοκλασικού κτιρίου. Εδώ πρέπει να τονισθεί ιδιαίτερα η συμβολή του Πέτσα στην έρευνα των αρχαιοτήτων του νομού Κοζάνης. Πάνω στα στοιχεία της έρευνας αυτής στηρίχθηκε το σημαντικό αρχαιολογικό έργο της ΙΖ' Εφορείας και στη συνέχεια της Α' Εφορείας, τα τελευταία 30 χρόνια στο Ν. Κοζάνης. Το έργο αυτό είχε ως αποτέλεσμα όχι μόνο τη συνέχιση της έρευνας των παλιών θέσεων, αλλά και την αποκάλυψη πολλών και σημαντικών νέων, καθώς και σπουδαίων ευρημάτων, που άλλαξαν τις ως τη δεκαετία του '80 απόψεις για τον απομονωτικό χαρακτήρα των βασιλείων της Άνω Μακεδονίας. Παράλληλα η Αιανή και το μουσείο της, κατασκευασμένο στη δεκαετία του '90, έγιναν κέντρα πολύπλευρων αρχαιολογικών δραστηριοτήτων στο νομό Κοζάνης.

Το 1965 ο Φ. Πέτσας μετατίθεται στη Θεσσαλονίκη. Εκεί παραλαμβάνει το κτίριο του αρχαιολογικού μουσείου και αρχίζει το έργο της έκθεσης των αρχαιοτήτων σ' αυτό, ενώ η συστηματική παρακολούθηση των ιδιωτικών συλλογών έχει ως αποτέλεσμα τις αθρόες δωρεές αρχαίων από ιδιώτες, που εμπλουτίζουν τις συλλογές του μουσείου. Παράλληλα διενεργούνται εκτεταμένες ανασκαφές με την εποπτεία του στο ανακτορικό συγκρότημα του Γαλερίου, στην αρχαία Αγορά και στα νεκροταφεία της αρχαίας πόλης. Αλλά ο Πέτσας δεν λημονεί την Ημαθία. Στη Λευκόπετρα ανασκάπτει το ιερό της Μητέρας των Θεών Αυτόχθονος¹⁶, οι σημαντικές επιγραφές του οποίου αποτελούν το αντικείμενο μονογραφίας, που εκδίδεται το 2000 από τον ίδιο και τους Μ. Χατζόπουλο, Λ. Γουναροπούλου και Π. Πασχίδη¹⁷. Η

15. Μ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, «Το αρχαιολογικό έργο της ΙΖ' ΕΠΚΑ το 1998», ΑΕΜΘ 12 (1998) 302 κ.ε. Μ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη - Κ. Τροχίδης, «Η νέα έκθεση του αρχαιολογικού μουσείου Φλώρινας», ΑΑΑ XXXII-XXXI (1999-2001) 127 κ.ε.

16. Φ. Πέτσας, ΑΔ 21, 1966 (1968), Χρον., 352 κ.ε.: ο ίδιος, «Χρονικά Αρχαιολογικά», Μακεδονικά 7 (1966-1967) 343 κ.ε. Μακεδονικά 9 (1969) 200' ο ίδιος, ΠΑΕ 1975, 87 κ.ε.: ΠΑΕ 1976, 110 κ.ε.: ΠΑΕ 1977, 65 κ.ε.: ο ίδιος, *Μήτηρ Θεών Αυτόχθων, Αρχαία Μακεδονία III*, Θεσσαλονίκη 1983, 229 κ.ε., κ.ά.

17. Ph. Petsas - M. Hatzopoulos - L. Gounaropoulou - P. Paschidis, «Inscriptions du sanctuaire de la mère des dieux autochtone à Leukopetra (Macédoine)» [Μελετήματα 28], Athènes 2000, όπου και όλη η παλιότερη βιβλιογραφία.

ΙΖ' Εφορεία κατανοώντας τη σημαντικότητα του μνημείου εντάσσει το έργο συντήρησης και ανάδειξής του στο πρόγραμμά της, βάσει μελέτης που εκπόνησε ο Γ. Καραδέδος. Οι εργασίες, που βρίσκονται σε εξέλιξη χρηματοδοτημένες από το Γ' ΚΠΣ, θα προσφέρουν σύντομα στον νομό Ημαθίας ένα αναστηλωμένο θρησκευτικό μνημείο της αρχαιότητας, κοντά στη Βέροια, σε μια πλαγιά του Βερμίου, που δεσπόζει της σύγχρονης Εγνατίας. Στον Λόγγο της Έδεσσας ο Φ. Πέτσας ανασκάπτει λαξευτούς θαλαμωτούς τάφους και στο Παλατιανό του Κιλκίς διενεργεί επιφανειακή έρευνα σε μια θέση, όπου τις δεκαετίες του '80 και '90 ερευνήθηκε, συντηρήθηκε και αναδείχθηκε από την Στ' Εφορεία και Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων ένας σημαντικός αρχαιολογικός χώρος, με χρηματοδότηση του Β' και Γ' ΚΠΣ.

Το 1968 αρχίζει η ανέγερση των αρχαιολογικών μουσείων Πολυγύρου και Κιλκίς και μετά την παραχώρηση εκτάσεων από την τοπική αυτοδιοίκηση ο Φ. Πέτσας κινεί τη διαδικασία για την ίδρυση μουσείων στην Πέλλα και στην Έδεσσα. Η διαδικασία όμως αυτή, παρά τις καλές αρχικά προοπτικές, ευοδώθηκε μόνον στις μέρες μας με την ένταξη της κατασκευής του νέου μουσείου της Πέλλας στο Γ' ΚΠΣ και τη δρομολόγηση της κατασκευής διαχρονικού μουσείου στην Έδεσσα, με την εκπόνηση σχετικής μελέτης, που ευελπιστούμε να υλοποιηθεί τα αμέσως επόμενα χρόνια.

Στην Πέλλα ο Φώτιος Πέτσας περισυλλέγει αρχαιότητες, φροντίζει για τη στέγασή τους, οργανώνει την πρώτη ανασκαφική έρευνα στην περιοχή των οικιών και του ανακτόρου, της ακρόπολης, όπως αναφερόταν στις μέρες του, αλλά και στη Νέα Πέλλα, στα λεγόμενα Λουτρά του Μ. Αλεξάνδρου. Φροντίζει παράλληλα για τη διαμόρφωση του αρχαιολογικού χώρου της μακεδονικής πρωτεύουσας και για έργα υποδομής, την κατασκευή περιφράξης, την απορροή των όμβριων υδάτων και τη δημιουργία προσωρινού μουσείου-αποθήκης, ταυτόχρονα με τις συνεχιζόμενες εργασίες συντήρησης των ανασκαφικών ευρημάτων και την οργάνωση ανασκαφικών αρχείων. Δημοσιεύει τα αποτελέσματα της πρώτης περιόδου ανασκαφών της Πέλλας σε ελληνικά και ξένα περιοδικά, αλλά ασχολείται και με επιμέρους ευρήματα, όπως ένα σύνολο επιγραφών που εκδίδονται στο περιοδικό *Balkan Studies*¹⁸. Στην Πέλλα επικεντρώνει σήμερα το Υπουργείο Πολιτισμού τις δράσεις του για την ενοποίηση του αρχαιολογικού χώρου, τη συντήρηση και ανάδειξή του με τη λειτουργία βασικών υποδομών εξυπηρέτησης των επισκεπτών, καθώς και τη δημιουργία νέου μουσείου, δράσεις που ολοκληρώνονται στον μεν χώρο στο τέλος του 2008 και στο μουσείο στο α' εξάμηνο του 2009¹⁹. Το

18. Ph. Petsas, *Pella Alexander the Great's Capital*, Thessaloniki 1978, όπου περιλαμβάνονται οι δημοσιεύσεις του Φωτίου Πέτσα για την Πέλλα.

19. Για την ανασκαφική έρευνα και τις εργασίες συντήρησης, ανάδειξης του αρχαιολογικού χώρου της Πέλλας, βλ. τις σχετικές μελέτες στα Χρονικά του ΑΔ και στα

ανασκαφικό έργο της Περιφέρειας του Φώτιου Πέτσα είναι ευρύτατο και στον νομό Χαλκιδικής. Αναφέρουμε ενδεικτικά τις ανασκαφές του ιερού του Άμμωνος-Διός στην Άφυτι, στην Άκανθο, στα Στάγειρα. Επιμελείται, ακόμα, την προστασία των ψηφιδωτών της Ολύθνου και φροντίζει για την καταγραφή των αρχαιοτήτων του νομού Πιερίας και ειδικότερα του μουσείου του Δίου. Δεν μπορώ να μην αναφέρω, τέλος, στο πλαίσιο της γενικής παρουσίας του έργου του Πέτσα, τη σημαντική προσφορά του στην πόλη της Θεσσαλονίκης με τη διάσωση της αρχαίας Αγοράς από την ανέγερση εκεί του Δικαστικού Μεγάρου της πόλης. Έδωσε έτσι τη δυνατότητα, στην επόμενη γενιά των αρχαιολόγων να συνεχίσουν την έρευνα και να δημιουργήσουν στην περιοχή αυτή έναν σημαντικό αρχαιολογικό χώρο, που συντηρήθηκε και αναδείχθηκε με τη χρηματοδότηση της ευρωπαϊκής κοινότητας.

Οι σημερινές Εφορείες Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων της Κεντρικής και Δυτικής Μακεδονίας, που δραστηριοποιούνται στις περιοχές που έδρασε ο Φώτιος Πέτσας, στηρίζονται πολλές φορές στο έργο εκείνου, που για 30 περίπου χρόνια, υπήρξε για τη Μακεδονία μια εξέχουσα προσωπικότητα, με ανεκτίμητη προσφορά στην αρχαιολογική έρευνα, στην προστασία και ανάδειξη των αρχαιοτήτων, αλλά και στην προσπάθεια διαχείρισής τους. Η έκφραση «επί Πέτσα», που πάρα πολύ συχνά ακούγεται στις συζητήσεις μας, πιστεύω ότι δεν θα πάψει να χρησιμοποιείται από τους αρχαιολόγους της Μακεδονίας. Οι δράσεις του Πέτσα και της σημερινής αρχαιολογικής υπηρεσίας στις ίδιες περιοχές, και πολλές φορές στους ίδιους χώρους και στα ίδια μνημεία για πολλά χρόνια, αποδεικνύουν ακόμα μια φορά ότι το αρχαιολογικό έργο της ανασκαφής, συντήρησης, προστασίας, μελέτης, ανάδειξης και διαχείρισης των αρχαιοτήτων είναι ενιαίο, συνεχιζόμενο και εκτελείται με συνεχή φροντίδα των μνημείων, ανεξάρτητα από τα πρόσωπα που τα ανέσκαψαν, τα μελέτησαν και τις καταστάσεις που έχουν δημιουργηθεί στο πέρασμα των χρόνων. Σε κάθε περίπτωση πρέπει να λαμβάνονται υπόψη πριν από κάθε ενέργεια τα πορίσματα των παλαιότερων ερευνών και να εκτιμάται το έργο των παλιότερων συναδέλφων πάντα μέσα στο πλαίσιο των επιστημονικών και τεχνικών δυνατοτήτων μιας συγκεκριμένης εποχής. Η συντήρηση και η ανάδειξη των μνημείων μπορεί σήμερα να τεκμηριώνονται και να υλοποιούνται πληρέστερα από την εποχή του Πέτσα, χάρη στις διεπιστημονικές συνεργασίες και τις τεχνικές δυνατότητες, που υπάρχουν. Ας μην ξεχνούμε όμως αυτούς, που επεχείρησαν τις πρώτες

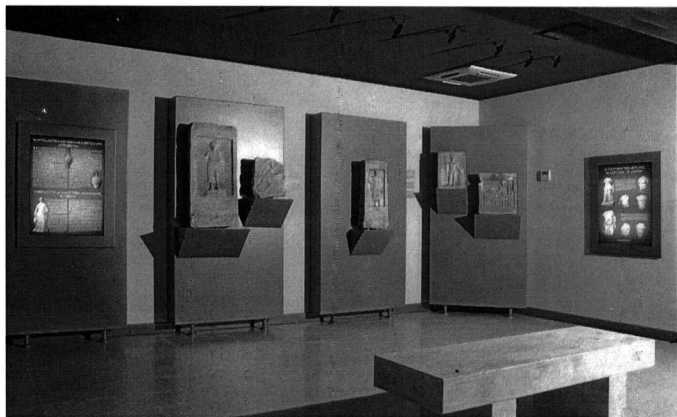

ΑΕΜΘ 1987 κ.ε. Για μια συνολική εικόνα των ανασκαφών της Πέλλας και της περιοχής της, βλ. στο *Πέλλα και η περιοχή της*, Αθήνα 2004. Για επιλεγμένη βιβλιογραφία της έρευνας, *Το Αρχαιολογικό Μουσείο Πέλλας*, έκδοση: Κοινοφελές Ίδρυμα Ι. Σ. Λάτση/ Τράπεζα EFG Eurobank Ergasias A.E., Αθήνα 2011, σ. 393 κ.ε.

επεμβάσεις, με τις οποίες τα μνημεία διασώθηκαν ως τις μέρες μας. Και ως μην λησμονούμε ακόμα ότι η διαχείρισή τους, στον τομέα της μετά από τη συντήρηση-ανάδειξη αξιοποίησής τους μέσα στο κοινωνικό και πολιτιστικό περιβάλλον, δεν έχει πολύ μεταβληθεί από την εποχή του Πέτσα, παρ' όλες τις δυνατότητες που σήμερα προσφέρονται. Και αυτό συμβαίνει, επειδή όλοι οι εμπλεκόμενοι, χωρίς σαφείς πάντα απόψεις, επηρεασμένοι από ευκαιριακές καταστάσεις, αλλά και έλλειψη ειδικών γνώσεων, ακολουθούν άλλοτε παλιές και άλλοτε νέες αρχές, χωρίς να έχει επιτευχθεί από την εποχή του Πέτσα ως σήμερα μια σαφής, προγραμματισμένη και ελεγχόμενη διαχείριση των αρχαιοτήτων στον τομέα της ευρύτερης αξιοποίησής τους. Έτσι, κάθε απόπειρα προς αυτή την κατεύθυνση αντιμετωπίζεται συνήθως με σκεπτικισμό και προκαλεί ποικίλες αντιδράσεις. Η νέα γενιά των αρχαιολόγων, μελετώντας προσεκτικά και καλοπροαίρετα το έργο των παλαιότερων συναδέλφων τους και εστιάζοντας τις δραστηριότητές τους σε τομείς, που δεν έχουν ακόμα αποδώσει τα αναμενόμενα, όπως αυτός, της ορθής και ελεγχόμενης αξιοποίησης των συντηρημένων και αναδεδειγμένων αρχαιοτήτων για να μπορούν αυτές να επηρεάζουν και οικονομικά την περιοχή στην οποία βρίσκονται, μπορεί να βάλει τη δική της σφραγίδα στην αρχαιολογική έρευνα της Μακεδονίας. Η έρευνα αυτή μπορεί να άρχισε αργά, κορυφώθηκε όμως τάχιστα. Αυτό οφείλεται σε ορισμένους ανθρώπους, που τη διήυθναν με βαθιά γνώση και αγάπη για το αντικείμενο, περισσή εργατικότητα, επιμονή και θάρρος, «κόντρα στο ρέμα» πολλές φορές, στοιχεία βασικά για την προστασία των αρχαίων, τη μελέτη και τη σωστή αξιοποίησή τους. Ο Φώτιος Πέτσας, όπως απέδειξε η ιστορία 50 και πλέον χρόνων, υπήρξε ένας από αυτούς τους επιστήμονες αγωνιστές.

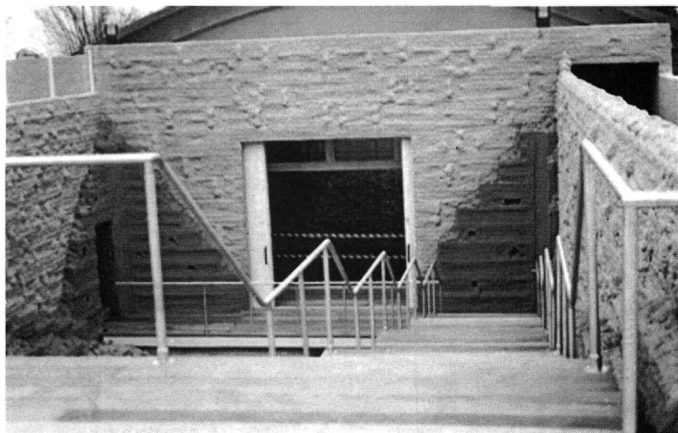
Εικ. 1. Το αρχαιολογικό μουσείο της Βέροιας μετά την ανακαίνιση.

Εικ. 2. Το αρχαιολογικό μουσείο της Βέροιας μετά την ανακαίνιση.

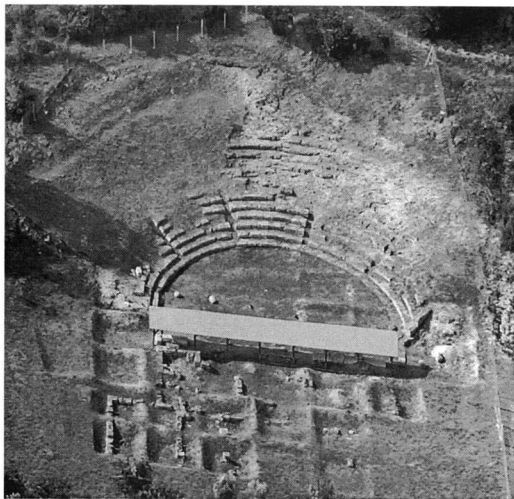
Εικ. 3. Ο μακεδονικός τάφος της Κρίσεως μετά την αναστήλωση της πρόσοψης.

Εικ. 4. Η νέα πρόσβαση του μακεδονικού τάφου της Κρίσεως.

Εικ. 5. Ο νέος μακεδόνικος τάφος με την ιωνική πρόσοψη.

Εικ. 6. Το αρχαίο θέατρο της Μιέζας.

Εικ. 7. Η Σχολή του Αριστοτέλους μετά τις εργασίες ανάδειξης.

Εικ. 8. Το αρχαιολογικό μουσείο Φλώρινας μετά την ανακαίνιση.